

VIKBA11

Selekční jazyky

13. 10. 2017: Typologie SJ (P4+K2)

FF MU, podzim 2017

Mgr. Josef Schwarz

126172@mail.muni.cz

Úkol: nealkoholické pivo

1. NP je pivo a obsahuje zbytkový alkohol, tudíž by mělo být řazeno mezi alkoholické nápoje
2. Argumentace ad 1 + přejmenování
3. Nápoje do 0,5 % alk. jsou nealkoholické nápoj, proto NP patří mezi nealkoholické nápoje

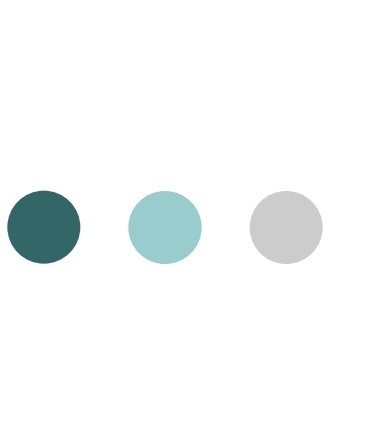
[Vyhláška MZe č. 335/1997, §§ 11 a 12](#)

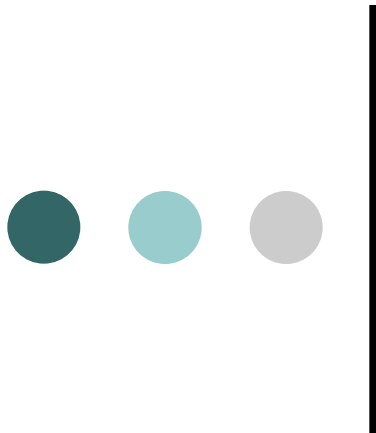
Souhrn

- 1. Základní pojmy a vztahy (mj. sémantický trojúhelník; SJ jako umělý jazyk, jeho složky; základní jazykové problémy)**
- 2. Vybrané otázky klasifikace (mj. vymezení základních pojmů; charakter klasifikace, arbitrárnost; fazetace)**

Typologie SJ 1

-
- Konkrétní typologie vždy záleží na tom, jaké zvolíme *principium divisionis*, tj. kritérium třídění.
  - SJ můžeme třídit podle funkce, vnitřní struktury, uspořádání pojmů, stupně formalizace pořadacích znaků, šířky tematického zaměření, expanzivity a dalších hledisek.
  - Pro vymezení základních typů SJ se užívá dvou hledisek, a to:
    - 1. charakter pořadacích znaků SJ**
    - 2. uspořádání slovníku SJ**

Typologie SJ 2

-
- 1. Charakter pořádacích znaků SJ je určen mírou postkoordinace, resp. prekoordinace, takže SJ se dělí na:**
    - ◆ **postkoordinované SJ**
    - ◆ **prekoordinované SJ**
  - 2. Pořádací znaky lze ve slovníku SJ uspořádat abecedně, nebo tematicky, takže SJ se dělí na:**
    - ◆ **předmětové SJ (abecední princip)**
    - ◆ **systematické SJ (tematický princip)**

Typologie SJ 3

Výsledkem tohoto třídění jsou celkem čtyři typy SJ:

- ◆ **prekoordinované systematické SJ**
- ◆ **postkoordinované systematické SJ**
- ◆ **prekoordinované předmětové SJ**
- ◆ **postkoordinované předmětové SJ**

Typologie SJ 4

Jako příklady jednotlivých typů můžeme uvést:

prekoordinované systematické SJ

- ◆ Mezinárodní desetinné třídění, Deweyho desetinné třídění, Třídění Kongresové knihovny, Cutterova expanzivní klasifikace, číselníky, rubrikátory

postkoordinované systematické SJ

- ◆ Dvojtečkové třídění (Ranganathan), Blissovo bibliografické třídění

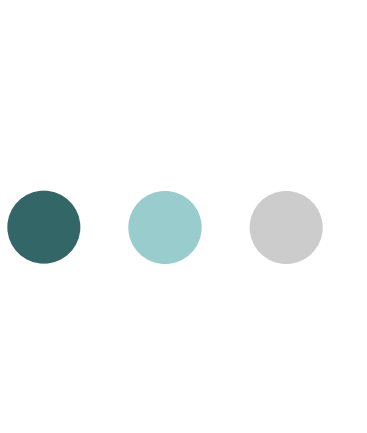
prekoordinované předmětové SJ

- ◆ předmětová hesla

postkoordinované předmětové SJ

- ◆ deskriptorové SJ, volně tvořená klíčová slova, permutované (rotované) rejstříky (KWIC, KWOC)

Postkoordinace a prekoordinace 1

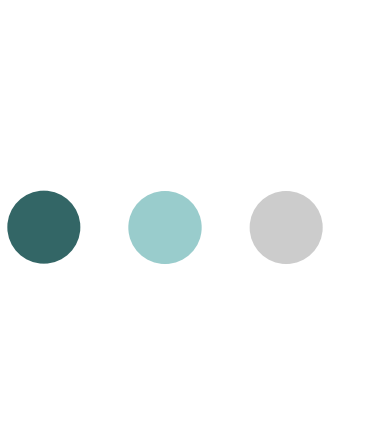
-
- Postkoordinace a prekoordinace jsou principy, které ovlivňují morfologii a syntax SJ – uplatňují se tedy při tvorbě pořadacích znaků ve slovníku SJ a při indexaci (klasifikaci) a vyhledávání.
  - Neexistuje čistě postkoordinovaný nebo čistě prekoordinovaný SJ. Postkoordinace a prekoordinace se uplatňuje v každém SJ; podle toho, který princip v daném SJ převažuje, označujeme jej jako prekoordinovaný nebo jako postkoordinovaný SJ.

Postkoordinace a prekoordinace 2

- Na úrovni slovníku postkoordinace/prekoordinace vyjadřuje míru složení pořadacího znaku. Pokud jsou jako pořadací znaky použity jednoduché pojmy, hovoří se o postkoordinaci, pokud jsou použity složené pojmy, hovoří se o prekoordinaci.
  - Jako příklad vezměme složený pojem *dovozní daň na ojeté osobní automobily*. V postkoordinovaném SJ bude takový složený pojem rozložen do jednotlivých pojmových složek a vyjádřen několika pořadacími znaky (lexikálními jednotkami), např. *dovozní daň, osobní automobil, použité zboží*. V prekoordinovaném SJ bude daný pojem zařazen jako jeden pořadací znak, např. *dovozní daň—ojeté osobní automobily*
  - Předchozí příklad se týkal předmětových SJ, u systematických SJ však prekoordinace a postkoordinace funguje podobně. Mějme složený pojem *americká poezie 19. století*. Zatímco prekoordinovaný systematický SJ jej vyjádří jediným znakem (např. 971.1), postkoordinovaný systematický SJ jej rozloží např. do tří různých znaků, např. A5 (poezie), G89 (Amerika) a T19 (19. století).

Postkoordinace a prekoordinace 3

-
- Prekoordinovaný nebo postkoordinovaný charakter pořadacích znaků ovlivňuje samozřejmě i indexaci (klasifikaci) a vyhledávání. U postkoordinovaného SJ je složený pojem popsán dílčími pořadací znaky, které jsou k dokumentu přiřazovány samostatně a koordinovány (kombinovány) až při vyhledávání. U prekoordinovaného SJ je naopak složený pojem vyjádřen jediným pořadacím znakem, který se použije jak pro indexaci, tak pro vyhledávání.
  - Zamyslete se na tím, jaké výhody a nevýhody má princip prekoordinace a princip postkoordinace.

Prekoordinace / postkoordinace

postkoordinace

prekoordinace

- chmel
- vinná réva
- pivo
- víno
- Česko
- Rakousko
- pěstování
- spotřeba
- výroba
- Evropská unie
- legislativa

- ◆ pěstování chmele
- ◆ pěstování vinné révy
- ◆ výroba vína
- ◆ spotřeba piva
- ◆ Česko
- ◆ Rakousko
- ◆ legislativa Evropské unie

- pěstování chmele – spotřeba piva – Česko
- pěstování vinné révy – výroba vína – Rakousko – legislativa Evropské unie

Vývoj selekčních jazyků

- Diachronní (historický) pohled na selekční jazyky

- Pojem „selekční jazyk“ pochází z 50./60. let 20. století (u nás první rozsáhlejší teoretická práce O. Sechser, J. Mojžíšek, M. Königová: Selekční jazyk a jeho popis. Praha, 1968).

- Historii systémů, které dnes označujeme jako selekční jazyky, lze však sledovat až do antiky.

Vývoj selekčních jazyků

- Filozofické klasifikace jako základ univerzálních knihovních klasifikací 19. a začátku 20. století
- Vznik a vývoj velký klasifikačních systémů
  - Deweyho desetinné třídění (DDC, DDT)
  - Třídění Kongresové knihovny (LCC)
  - Mezinárodní desetinné třídění (MDT)
  - Dvojtečkové třídění (CC; S. R. Ranganathan)
  - Blissovo bibliografické třídění (BC; H. E. Bliss)

Vývoj selekčních jazyků

- Systémy založené na přirozeném jazyce jako odlišný a pro uživatele přijatelnější přístup k fondům
- Vznik a vývoj předmětových selečních jazyků:
  - předmětová hesla
  - klíčová slova
  - klíčová slova z názvů dokumentů (rejstříky typu KWIC, KWOC)
  - unitermy jako předchůdce tezaurů
  - tezaury

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

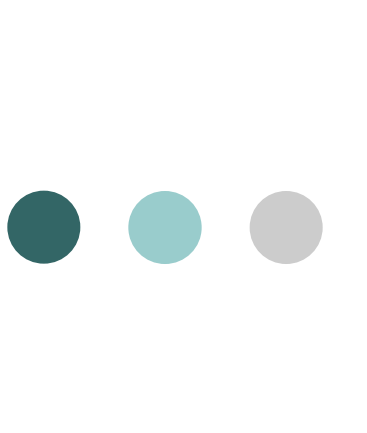

- Deweyho desetinné třídění

- (Dewey decimal classification)
- Melvil Dewey, 1876
- pragmaticky orientovaný systém enumerativního charakteru
- používá se po celém světě
- základní charakteristika systému
- hlavní třídy (DDC Summaries)

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

-
- Deweyho desetinné třídění
  - 500 Natural sciences and mathematics
    - 510 Mathematics
      - 516 Geometry
        - 516.3 Analytic geometries
          - 516.37 Metric differential geometries
            - 516.375 Finsler Geometry

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Třídění Kongresové knihovny

- (Library of Congress Classification)
- Kongresová knihovna, přelom 19. a 20. století
- pragmatický, enumerativní systém orientovaný na americké reálie
- různé obory jsou rozpracovány v různém rozsahu podle původních potřeb Kongresové knihovny
- hlavní třídy

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Mezinárodní desetinné třídění

- (Universal Decimal Classification)
- Paul Otlet, Henri La Fontaine, začátek 20. století
- základem DDT
- kombinace hierarchického a fazetového přístupu
- rozšířeno celosvětově v mnoha institucích
- hlavní třídy

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Dvojtečkové třídění

- (Colon Classification)
- Shiyali Ramamrita Ranganathan, 1933
- fazetový přístup (základní formulace PMEST)
- používáno velmi omezeně, teoreticky však velmi přínosné
- hlavní třídy

Typologie selekčních jazyků

Klasifikační systémy (systematické selekční jazyky)

Blissovo bibliografické třídění

- (Bliss Bibliographical Classification)
- Henry Evelyn Bliss, 1940-1953
- dvě verze systému (BC1, BC2)
- založeno na filozofickém přístupu
- fazetový přístup
- teoreticky fundované, ale rozšířilo se minimálně
- základní třídy

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Předmětová hesla

- (subject headings)
- rozvíjela se na řadě míst nezávisle na sobě, později dílčí standardizace a harmonizace, v současnosti rozšířená Předmětová hesla Kongresové knihovny (Library of Congress Subject Headings), s úpravami používá i Národní knihovna ČR
- zpočátku silný princip prekoordinace byl postupně oslaben
- přesná pravidla pro tvorbu lexikálních jednotek
- dříve ČSN 01 0188
- [příklad \(NK ČR\)](#)

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Klíčová slova

- (keywords)
- obvykle volně tvořená klíčová slova s oslabenou (nebo žádnou) strukturou a omezeně řízeným slovníkem
- výhodou flexibilita, nevýhodou nepřehlednost z důvodu neřízeného slovníku

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Klíčová slova z názvu

- (title keywords)
- nejrychlejší přístup k obsahu dokumentů
(není nutné vytvářet apriorní slovníky)
- nevýhoda: závislost na jazyce
- dříve různé způsoby prezentace typu KWIC,
KWOC

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Unitermy

- (uniterms)
- Mortimer Taube, 50. léta 20. století
- silná postkoordinace (v původním systému jen jednotlivá slova)
- později systém obohacen o gramatické prostředky a strukturu a stal se předchůdcem tezaurů

Typologie selekčních jazyků

Předmětové selekční jazyky

Tezaury

- (thesauri)
- první tezaury: přelom 50. a 60. let 20. století
- předobrazem tezauru jako SJ pojmové slovníky (např. Rogetův tezaurus)
- postkoordinovaný systém s řízeným slovníkem s hierarchií a dalšími typy vztahů
- obvykle zaměřen na konkrétní obor nebo oblast, jazykové bariéry překonávají vícejazyčné tezaury
- ČSN 01 0193 (jednojazyčné t.), ČSN 01 0172 (vícejazyčné t.)
- [příklad \(Eurovoc\)](#)